

Damherten in de Amsterdamse Waterleidingduinen, een overzicht

27 mei 2015

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	4	
1	Inleiding	5
2	Tijdslijn besluitvorming	5
	Terugblik (1950-2010).....	5
	Recent (2011-2013)	5
	Actueel (aanvraag ontheffing)	6
3	Stakeholders	7
4	Opties voor beheer	8
4.1	Reeds Gerealiseerde maatregelen	8
	Hekken	8
	Vergroting van het leefgebied d.m.v. ecoduct	8
	Verkeersmaatregelen	8
	Beheer met afschot	8
	Uitrasteren van vegetatie	9
4.2	Opties die in het besluit van 2013 zijn gewogen en afgevallen.....	10
	Anticonceptie.....	10
	Introductie natuurlijke vijanden.....	10
	Vangen en verplaatsen (Rewilding Europe).....	10
	Afleidend bijvoeren.....	11
4.3	Geen actief beheer	11
4.4	Recent ingebrachte alternatieven.....	11
	Geleiding in gebied	11
4.5	Overzichtstabel beheermaatregelen en conclusie.....	11
5	Actuele situatie AWD	13
	Populatieontwikkeling	13
	Drinkwaterkwaliteit.....	14
	Biodiversiteit en draagkracht.....	14
	Recreatie	17
	Dierenwelzijn en reactief beheer.....	17
	Actuele situatie uitvoering beleid	17
6	Effecten van beheer.....	19
	Verkeersveiligheid	19
	Landbouwschade.....	20
	Biodiversiteit	21
	Bijvoeren	21
7	Overige relevante onderwerpen en discussies	21
7.1	Beheer andere gebieden.....	21
7.2	Damherten en andere grazers	22
Literatuur	24	

Samenvatting

Er wordt in de gemeenteraad van Amsterdam al lang gesproken over het beheer van damherten in de Amsterdamse Waterleidingduinen. De meest relevante besluiten dateren achtereenvolgens uit:

1) de periode 2004 -2007 waarin besloten werd om niet over te gaan tot actief beheer in de AWD, maar hekken te plaatsen om een deel van de AWD ter verbetering van de verkeersveiligheid en om schade en overlast in de omgeving te verminderen.

2) de periode 2011-2013 waarin, vanwege voortdurende overlast en schade in de omgeving maar ook vanwege toenemende schade aan natuurwaarden in de AWD, in 2 stappen besloten is om mee te werken aan het in het Faunabeheerplan damhert voorgestelde beheer voor de AWD en Waternet te mandateren om samen met de andere natuurbeheerders in de regio een ontheffing aan te vragen voor ingrepen in de damhertpopulatie.

Voorafgaand aan al deze besluiten zijn, samen met stakeholders en externe experts, de mogelijke maatregelen besproken en beoordeeld op haalbaarheid en wenselijkheid. Een deel van de maatregelen is uitgevoerd, zoals het plaatsen van damhertkerende rasters, diverse verkeerstechnische maatregelen (verlagen maximum snelheid, plaatsen van borden, wildspiegels), het nulstandbeheer buiten de leefgebieden, reactief beheer in de AWD en het (tijdelijk) uitrasteren van kwetsbare vegetatie in de AWD. Een deel is afgefallen als maatregel, zoals anticonceptie, de introductie van natuurlijke vijanden, afleidend bijvoeren en aanbrengen van natuurlijke geleiding. Deze maatregelen zijn niet toepasbaar in de AWD. Voor het vangen en verplaatsen van dieren was in 2013 onvoldoende politiek draagvlak.

De effecten van de genomen maatregelen hebben vooral effect buiten het leefgebied. Zo is de verkeersveiligheid in de directe omgeving van de AWD door het damhertkerende raster in combinatie met het nulstandbeheer buiten het leefgebied verbeterd. Het aantal aanrijdingen in de hele regio is echter nog substantieel ten opzichte van de situatie voor invoering van de maatregelen. De schade aan de landbouw is wel sterk afgenomen in hele regio.

De genomen maatregelen hebben geen effect binnen de AWD. Door de voortgaande groei van de populatie met 20 % per jaar neemt de druk op de biodiversiteit toe. Doordat dieren via de zeereep en het strand de AWD nog kunnen verlaten blijft ook sprake van overlast in de omgeving. Dit leidt o.a. tot een toename in het aantal geschoten dieren buiten het leefgebied.

De ontheffing voor actief beheer is in augustus 2014 aangevraagd door de Faunabeheereenheden (FBE). De provincie Noord Holland erkent wel de noodzaak voor beheer, maar oordeelde dat het huidige Faunabeheerplan onvoldoende grond biedt voor de aangevraagde ontheffing en dus mogelijk door een rechter zou worden afgewezen. Daarom is aan de FBE gevraagd de aanvraag "aan te houden" en zo spoedig mogelijk te komen met een nieuw geactualiseerd beheerplan. In dit nieuwe plan moet nadrukkelijk ook het voorkómen van natuurschade worden opgenomen als grond voor het eventueel ingrijpen in de populatie.

1 Inleiding

Bij de bespreking van de brief d.d. 10 december 2014 van de wethouder Waterbeheer over de stand van zaken van het beheer van de damherten in de Amsterdamse Waterleidingduinen en de uitvoering van motie nr. 725 in de raadscommissie Financiën op 15 januari 2015, is aan de commissie een uitgebreide rapportage toegezegd waarin alle aspecten worden benoemd die een rol spelen bij het beheer van de damherten. Deze rapportage bundelt kennis, discussies en onderwerpen op basis waarvan een actueel en realistisch beeld ontstaat van de stand van zaken van de damherten en de effecten in en buiten de Amsterdamse Waterleidingduinen en geeft een overzicht van de belangrijkste momenten in de besluitvorming. Het laatste besluit dateert uit 2013, dus is er aandacht voor de genomen stappen sinds die tijd en de veranderingen in de AWD, zoals de populatieontwikkeling en de biodiversiteit. Ook de (mogelijke) en uitgevoerde beheermaatregelen en de effecten daarvan worden toegelicht.

2 Tijdslijn besluitvorming

Er wordt in de gemeenteraad van Amsterdam al lang gesproken over het beheer van de damherten in de AWD. Hieronder een beknopt overzicht van de belangrijkste momenten in de besluitvorming.

Terugblik (1950-2010)

De eerste besluiten van de gemeente Amsterdam hebben betrekking op het beheer van reeën in de AWD. In 1984 besluit het gemeentebestuur dat de jacht (jachtrecht) op haar gronden niet meer verhuurd mag worden. Naar aanleiding van een motie van de raadsleden Clerx en Stadig in 1992 wordt uiteindelijk in 1997 besloten om de beheersjacht op reeën te beëindigen voor ten minste een periode van 5 jaar. Na die periode moet geëvalueerd worden. De evaluatie over het beheer van de reeën wordt vervangen door de discussie over de toenemende populatie damherten. In 2004 stelt het college voor om het aantal damherten in de AWD te beperken door middel van beheersjacht. De raad stemt hier niet mee in en wil een alternatief plan van aanpak ter vergroting van de verkeersveiligheid en sprak daarbij een voorkeur uit voor het plaatsen van hekken. Op 29 mei 2007 vindt een ambtswoninggesprek plaats tussen verantwoordelijk wethouder Van Poelgeest en diverse bestuurlijk en maatschappelijk betrokkenen en deskundigen. Uiteindelijk leidt dit tot het voortzetten van het hekkenprogramma (start 2007, afronding 2012).

In de tussentijd neemt de overlast en de verkeersonveiligheid toe evenals de druk vanuit de omgeving op de gemeente Amsterdam. De provincies Zuid- en Noord Holland besluiten begin 2010 een Faunabeheerplan damhert op te stellen voor de duinstreek tussen Den Haag en IJmuiden.

[Historisch overzicht](#)

Recent (2011-2013)

Begin 2011 wordt het Faunabeheerplan damhert door beide provincies vastgesteld en voorgelegd aan de gemeente Amsterdam met de vraag om mee te werken aan het in het plan voorgestelde actief beheer met afschot. Op 22 juni 2011 stemt de gemeenteraad hiermee in, met inachtneming van motie nr. 511 van toenmalig raadslid Jager waarin vooral wordt gevraagd eerst de effecten af te wachten van afronding van het hekkenplan.

[Raadsvoordracht 22 juni 2011](#)

Dit hekkenplan wordt in het najaar van 2012 afgerond. De daarop volgende sterfte van damherten in de winterperiode en de signalen over natuurschade zorgen voor veel media – en politieke aandacht en voor een versnelling van de besluitvorming in 2013.

In juni 2013 is er een ambtswoningoverleg waarin alle stakeholders (zie hoofdstuk 3) geconsulteerd zijn, inclusief onderzoekers en externe experts. De belangrijkste conclusie (zie ook: brief wethouder aan deelnemers ambtswoningoverleg) is dat vrijwel alle partijen de noodzaak onderschrijven van een vorm van beheer, met de mogelijkheid van afschot binnen de AWD. De

standpunten over welke vorm van beheer het meest geschikt is voor de AWD en omgeving lopen enigszins uiteen. Met name het moment en de mate van beheer waren onderdeel van gesprek. Enerzijds werd ervoor gepleit beheer toe te passen op het moment dat er sprake is van dierenleed als gevolg van voedseltekort. Anderzijds werd opgeroepen onnodig dierenleed te voorkomen en te kiezen voor actief beheer, waarbij de omvang van de populatie wordt teruggebracht. Hieraan liggen overwegingen als veiligheid, ecologie en dierenwelzijn ten grondslag.

Als beheerder van de AWD hebben Amsterdam en Waternet de verantwoordelijkheid voor een uniek waterwin-, natuur- en recreatiegebied in de Metropoolregio. Keuzes voor het beheer worden zorgvuldig gemaakt op basis van alle relevante belangen. Dierenwelzijn, natuurwaarden en omgevingsaspecten (veiligheid, overlast) zijn voor de gemeente Amsterdam de afwegingscriteria. Het beeld dat de gemeente daarbij voor ogen heeft is een gezonde, zichtbare populatie damherten in een natuurgebied van hoge kwaliteit, in balans met en verbonden met de omgeving.

Daarom besluit het college op 20 augustus 2013 om de beheerder van de AWD, Waternet (gemandateerd namens de gemeente Amsterdam), samen met de andere beheerders in de regio een ontheffing te laten aanvragen om het aantal damherten in de regio te gaan beheren en daarmee de overlast en kans op schade aan omgeving en natuur te verminderen. Dit besluit wordt ter kennisneming aan de gemeenteraad voorgelegd.

Tijdens de bespreking in de raadscommissie (5 september 2013) en raadsvergadering (11 september 2013) wordt vooral het vroeg reactieve beheer in de Oostvaardersplassen door een deel van de partijen en sprekers onder de aandacht gebracht als mogelijk alternatief voor het beheer in de AWD. In hoofdstuk 7 van dit rapport wordt ingegaan op het beheer in andere gebieden.

Op 11 september 2013 wordt de voordracht tot kennisneming van het collegebesluit goedgekeurd (zonder hoofdelijke stemming) en wordt de motie-Jager aangenomen met stemmen van de PvdA, Partij voor de Dieren, D66, SP en Red Amsterdam. De motie geeft ten aanzien van de te formuleren aanvullingen op het provinciale Faunabeheerplan, de volgende wensen en bedenkingen mee:

- Plezierjacht wordt uitdrukkelijk uitgesloten evenals de methode drijfjacht en het beheer zal niet opbrengst gedreven zijn,
- Waternet kan de komende winter actief en vroegtijdig gebruik maken van de reeds verstrekte ontheffing voor actief ingrijpen ter voorkoming en bestrijding van ondraaglijk lijden van m.n. zieke of gewonde dieren,
- De effecten van de vroegtijdige en alerte gebruikmaking van deze laatste ontheffing zorgvuldig te monitoren en te evalueren,
- Waternet op te roepen in overleg te treden met de beheerders van de Oostvaardersplassen met de intentie om te leren van de praktijkervaringen aldaar opgedaan.

Over de uitvoering van de motie is gerapporteerd aan de commissie Financiën (d.m.v. een brief van de wethouder Waterbeheer d.d. 10 december 2014). Deze brief is op 15 januari 2015 besproken in de raadscommissie Financiën.

[Raadsvoordracht 11 september 2013 inclusief bijlagen](#)

[Brief wethouder aan deelnemers ambtswoningoverleg](#)

[Aangenomen motie van het raadslid Jager \(nr. 725\) d.d. 11 september 2013](#)

[Brief wethouder Kock 10 december 2014](#)

Actueel (aanvraag ontheffing)

Conform het besluit van het college van B&W d.d. 20 augustus 2013, heeft Waternet samen met de andere beheerders gewerkt aan de aanvraag voor een ontheffing voor actief beheer. Het huidige Faunabeheerplan damhert is wel toereikend voor de maatregelen die nu van kracht zijn (hekken, beheer buiten leefgebied, reactief beheer) maar voor aanvullende maatregelen in het kader van natuurbescherming is volgens de provincie Noord Holland eerst een aanpassing van dit plan nodig.

Ecologische schade aan diverse plantensoorten (en dus aan daarvan afhankelijke organismen) en habitattypen neemt toe. Het Natura 2000 beheerplan voor het gebied Kennemerland Zuid is momenteel ook in ontwikkeling. Daarin staat dat de duurzame instandhouding van boshabitats en de kwaliteit van Grijze Duinen (duingraslanden en struwelen) zwaar onder druk staat door de hoge dichtheden damherten. De gezamenlijke partijen zien dan ook de urgentie om tot beperking van de populatie damherten over te gaan in samenhang met andere belangen. Daarom is de vergunningaanvraag voor actief beheer aangehouden totdat een Faunabeheerplan damhert beschikbaar is, dat in lijn is met Natura 2000. Onder regie van de Faunabeheereenheid wordt momenteel het nieuwe Faunabeheerplan damhert opgesteld. Naar verwachting is deze in de zomer 2015 gereed.

3 Stakeholders

Hieronder worden de belangrijkste stakeholders genoemd en hun rol en/of standpunt in het proces.

Stakeholders	Rol
Gemeente Amsterdam/Waternet	Eigenaar/beheerder van het gebied
Provincie Noord-Holland	Gedeputeerde Jaap Bond (CDA) Ambtenaren: provinciaal beleid & vergunningverlening, handhaving.
Provincie Zuid-Holland	Gedeputeerde Han Weber (D66) Ambtenaren: provinciaal beleid & vergunningverlening, handhaving.
Faunabeheereenheid	Vraagt namens de beheerders de ontheffing aan en stelt Faunabeheerplan op.
Omliggende gemeenten Bloemendaal, Zandvoort, Noordwijk, Noordwijkerhout	Ervaren overlast en dringen aan op maatregelen in het leefgebied; vanuit de gemeente Zandvoort wordt bestuurlijke druk uitgeoefend op de gemeente Amsterdam om zijn verantwoordelijkheid te nemen.
Beheerders omliggende gebieden	NPZK, PWN, SBB, LNH, NM:
Belangengroepen	Dierenbescherming: tegen actief beheer, voorstander van het Oostvaardersplassenmodel (zie paragraaf 7.1); Faunabescherming: tegen afschot
Omwonenden en bezoekers van de AWD	Deels zeer betrokken bij het gebied; diversiteit aan meningen over gewenst beheer.
Vaak wordt door belangengroepen of betrokken burgers gebruik gemaakt van snelle sociale media om meningen kenbaar te maken of acties op touw te zetten (bijvoorbeeld bijvoercacties in koude winter), discussies over het beheer van damherten worden vaak sterk gevoed door emoties.	

4 Opties voor beheer

4.1 Reeds Gerealiseerde maatregelen

Hekken

In 2004 besloot de gemeenteraad van Amsterdam om maatregelen te nemen om de verkeersveiligheid te vergroten wat resulteerde in een hekkenplan. Dit plan voorzag in het plaatsen van hekken op die plaatsen waar de verkeersveiligheid in het geding was. Het hekkenplan is in de loop van de tijd steeds uitgebreid en in 2012 afgerond. Totale kosten ruim 2 miljoen euro. Zie bijlage 1 voor een overzichtskaart. Aan de zeezijde staat geen hek. Volledige afsluiting van de AWD, als onderdeel van een groter Natura 2000 gebied, is in strijd met Europees en nationaal beleid. Het Natuurwerk Nederland is er juist op gericht bestaande natuurgebieden met elkaar te verbinden. Dat geldt zeker voor de aangewezen N2000 gebieden. Afsluiten is dus geen optie en bovendien zeker geen oplossing voor de schade aan natuurwaarden.

Om het gebied ten noorden van de AWD, het Nationaal Park Zuid-Kennemerland (NPZK) staat geen hek. Dit zou namelijk strijdig zijn met de uitgangspunten van het park en provinciaal beleid.

Vergroting van het leefgebied d.m.v. ecoduct

Via een ecoduct is de AWD ecologisch verbonden met het NPZK. Het ecoduct is in 2013 gerealiseerd. De totale kosten bedroegen € 9,1 miljoen waarvoor o.a. € 3,2 miljoen EFRO subsidie (EU-subsidie) beschikbaar was en een provinciale bijdrage van € 2,9 miljoen. De bijdrage van de gemeente Amsterdam was € 0,5 miljoen (routinematig krediet). In afwachting van een oplossing voor het grote aantal damherten in de AWD staat er tijdelijk een schrikdraadhek op het ecoduct dat (alleen) de damherten tegenhoudt.

Overigens is de vergroting van het leefgebied geen alternatief voor actief beheer. Ook in het NPZK is het streven om het aantal damherten terug te brengen. Tot en met 2010 werd in het NPZK de damhertenpopulatie beheerd op een stand van 200 damherten. Vanaf 2010 wordt de populatie niet meer actief beheerd omdat de ontheffing daarvoor niet meer verleend is. De populatie groeit ook en het voornemen is om die terug te brengen naar de stand van 200 damherten.

Verkeersmaatregelen

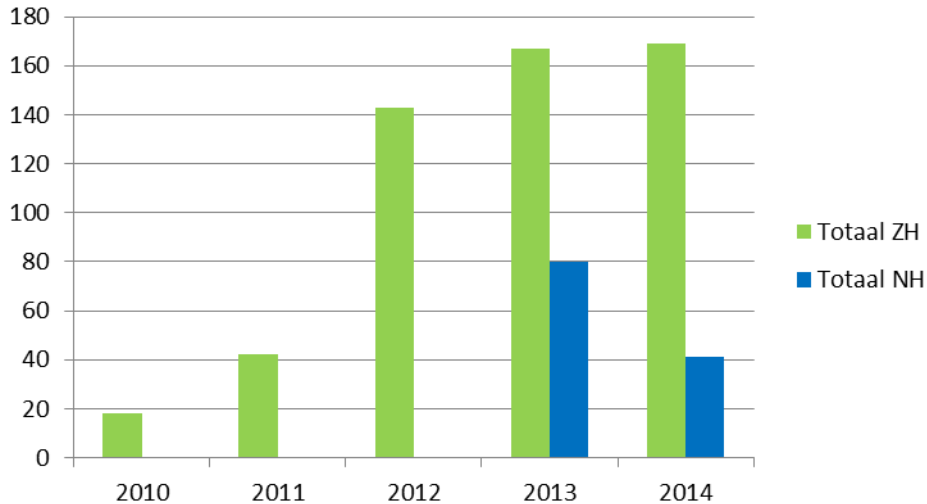
Hieronder vallen maatregelen als het verlagen van de maximum snelheid, plaatsen van wildspiegels, wildreflectoren en waarschuwingsborden. Daar waar mogelijk zijn deze maatregelen door provincies en gemeenten uitgevoerd.

Beheer met afschot

Beheer buiten leefgebied: in het Faunabeheerplan is binnen een plangebied onderscheid gemaakt in een leefgebied en een nulstandsgebied (buiten leefgebied). Sinds mei 2013 mogen damherten die buiten de leefgebieden in Noord-Holland (AWD, NPZK) leven afgeschoten worden. In Zuid-Holland worden vanaf maart 2012 de damherten buiten de leefgebieden en in bufferzones binnen de leefgebieden (behalve de AWD) geschoten. Onderstaande grafiek geeft een beeld van de aantallen dieren die geschoten zijn.

Ook voor die tijd (vanaf 2005), mochten overigens damherten die een acuut gevaar vormden voor de verkeersveiligheid al geschoten worden in Zuid-Holland. Het overgrote deel van de dieren die buiten het leefgebied geschoten zijn, zijn jonge mannelijke dieren.

Figuur 1. Afschot van damherten, in Noord-Holland en Zuid-Holland. Cijfers van NH betreffen buiten het leefgebied geschoten dieren, cijfers van ZH betreffen buiten het leefgebied geschoten dieren, valwild en in het leefgebied (bufferzones) geschoten dieren.

Uitrasteren van vegetatie

Vanuit de verantwoordelijkheid voor het behoud en herstel van habitats en kwetsbare flora en fauna heeft Waternet besloten dit voorjaar tijdelijke rasters te plaatsen om een tiental struwelen wilde liguster en braamstruweel. Uit de monitoring en visuele waarnemingen komt een steeds duidelijker beeld naar voren van de groter wordende impact van de damherten op flora en fauna (zie ook hoofdstuk 5). Begrazing door damherten leidt vooral 's zomers tot een afname van de bloei van nectarplanten en daarmee een sterk verminderd nectaraanbod. Het nectaraanbod voor diverse kwetsbare en landelijke bedreigde dagvlindersoorten is vanwege de hoge graasdruk uitermate beperkt. Om dit nectaraanbod enigszins te behouden worden struwelen nu als noodmaatregel met hekken beschermd tegen de vraat van damherten.

Afbeelding 1 Ligusterstruweel, een cruciale nectarplant voor vele insecten in 2012 (links) en in 2013 (rechts) na intensieve vraat door damherten

4.2 Opties die in het besluit van 2013 zijn gewogen en afgefallen.

Anticonceptie

In 2010 verscheen een rapport van de Wageningen Universiteit over Contraceptie als methode in het beheer van hoefdieren. Hierin wordt ingegaan op verschillende contraceptiemethoden en – middelen en hun effecten en toepasbaarheid. Op hoofdlijnen is er onderscheid tussen lang- en kortwerkende methode. De voorkeur gaat uit naar de kortwerkende methode (jaarlijks toe te passen), omdat hierbij de genetische variatie van een populatie behouden blijft. Nadeel van de kortwerkende methode is de beperkte praktische uitvoerbaarheid, waarbij men alle vrouwelijke dieren moet kennen en afwisselend (niet ieder jaar dezelfde dieren) moet vangen. Dit is niet uitvoerbaar voor een grote populatie. Het nadeel van een langwerkende methode is dat de genetische variatie vermindert en dit is met name in het geval van damherten, waarbij deze variatie al minimaal is zeer ongewenst. Dit zal namelijk een negatief effect hebben op het duurzaam voortbestaan van de populatie. Tevens heeft deze methode een negatieve invloed op het natuurlijke gedrag van de dieren en geldt dezelfde beperking voor de praktische uitvoerbaarheid als bij de kortwerkende methode.

De conclusie van het rapport is dat de beschreven methoden voor het beheer van de populatie damherten in de AWD niet toepasbaar zijn. Om dezelfde redenen heeft de ICMO 2¹ deze methoden voor de Oostvaardersplassen als ongeschikt benoemd.

[Contraceptie als methode in het beheer van hoefdierpopulaties \(Wageningen Universiteit, 2010\)](#)

Actualisatie 2015: Er zijn geen nieuwe ontwikkelingen op dit gebied die toepasbaar zijn voor de populatie damherten in de AWD.

Introductie natuurlijke vijanden

Lynx en Wolf zijn natuurlijke vijanden van het damhert. Alterra heeft de mogelijkheden onderzocht om deze soorten te introduceren in de AWD. Conclusie is dat het gebied te klein is voor een duurzame populatie wolven of lynxen. Ook leidt de aanwezigheid van wolven en/of lynxen tot ongewenste effecten in de omgeving en voor bezoekers in de AWD.

[Damherten in de Amsterdamse Waterleidingduinen; effecten van beleid \(Alterra rapport 1553, 2007\)](#)

Actualisatie 2015: er zijn geen nieuwe inzichten betreffende de introductie van natuurlijke vijanden.

Vangen en verplaatsen (Rewilding Europe)

In 2013 is de mogelijkheid verkend om in samenwerking met het initiatief Rewilding Europe damherten te vangen en te verplaatsen naar andere natuurgebieden. Na bespreking in de raadscommissie (5 september 2013) en gemeenteraad (11 september 2013) waarin kosten, uitvoering en dierenwelzijn bediscussieerd werden, besloot het college af te zien van een verdere uitwerking van deze mogelijke vorm van beheer.

Rewilding Europe

Rewilding Europe streeft naar een economische opleving van verlaten landbouwgebieden door de ontwikkeling van grootschalige natuur inclusief de herintroductie van verdwenen diersoorten. Het initiatief wordt ondersteund door het Wereld Natuurfonds (WWF) en de Postcodeloterij. De mensen achter Rewilding Europe hebben aan de wieg gestaan van eerdere introductieprogramma's, zoals de konikpaarden uit Oost-Europa in de Gelderse Poort en de wisenten uit Polen en Zuid-Frankrijk in het Nationaal Park Zuid-Kennemerland. Rewilding Europe heeft aangegeven kansen te zien voor verplaatsing van damherten naar een aantal voormalige landbouwgebieden in de Bulgaarse Rodopen en de Roemeense Donaudelta. Daarnaast zien zij mogelijkheden op langere termijn in Spanje, Turkije en Litouwen.

¹ ICMO 1 en 2: internationale commissies ingesteld om het beheer van de dieren in de Oostvaardersplassen te beoordelen, vragen te beantwoorden en adviezen te geven.

Afleidend bijvoeren

Door de aanleg van wildakkers worden in sommige andere natuurgebieden dieren naar bepaalde plaatsen geleid om lokaal plekken met bepaalde natuurwaarden te ontzien. Deze methode is niet duurzaam toepasbaar voor de AWD, vanwege de grootte van de populatie en de voortgaande groei in combinatie met de grootte van het gebied en de verspreiding over het hele gebied van te beschermen natuurwaarden.

4.3 Geen actief beheer

Indien niet wordt ingegrepen groeit de populatie damherten door en neemt de druk op de natuurwaarden verder toe. De laatste telgegevens wijzen niet op een spoedige stabilisatie van de populatie. De biodiversiteit zal verder afnemen en de Natura 2000 doelstellingen komen in het gedrang. Waternet voert sinds 2012 een project uit voor natuurherstel in de AWD waarbij grootschalige ingrepen plaatsvinden. Dit zogenaamde Life + project wordt gefinancierd door de Europese Unie en de provincie Noord-Holland. De Europese Commissie die het project controleert heeft al opgemerkt dat reductie van de populatie gewenst is, omdat de grote aantallen damherten de effecten van de maatregelen frustreren en investeringen teniet doen. Naar verwachting zal ook het succes beperkt zijn van de voor komende jaren geplande beheermaatregelen in het kader van de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS).

Een groeiende populatie damherten zal in de winterperiode steeds vaker leiden tot een sterk verminderd welzijn van de dieren. Er is steeds meer concurrentie om voedsel, er zullen meer zwakke dieren zijn en meer dieren die de winter niet overleven. De boswachters zullen voortdurend grotere aantallen reactief moeten afschieten met name in een strenge winter. In een gebied met een miljoen bezoekers per jaar is gebleken dat dit leidt tot emotionele reacties in het gebied zelf en in de media. In de winter 2012-2013 hebben we ervaren dat mensen via media oproepen tot bijvoeracties zoals in de winter 2012-2013.

Ook de druk op de andere belangen zal toenemen, want zowel aan de noord- en als de zuidkant van de AWD kunnen de damherten via de zeereep het gebied verlaten. Dit gebeurt al en de omliggende gemeenten en de naastgelegen terreinbeheerders zien Waternet/gemeente Amsterdam als veroorzaker hiervan. In 2013 is een gezamenlijke aanpak waarin alle partners verantwoordelijkheid nemen voorgesteld. Nu wordt de gemeente Amsterdam hierop aangesproken en gezien als degene die de problemen veroorzaakt en laat oplossen door anderen buiten haar gebied. In de gemeente Bloemendaal zijn de problemen afgenomen door de hekken om de AWD. De gemeenten Noordwijk en Zandvoort constateren een toename van aantal herten buiten het hek. In 2014 zijn in de gemeente Noordwijk ruim 160 damherten afgeschoten.

4.4 Recent ingebrachte alternatieven

Geleiding in gebied

Het plaatsen van meidoornstruwelen om damherten te geleiden en buiten kwetsbare habitats te houden is op de schaal van de AWD niet mogelijk. Gezien de verspreid liggende kwetsbare habitats en/of voorkomen van kwetsbare soorten zouden vele kilometers ondoordringbare meidoornhagen moeten worden aangeplant. Bovendien wordt jonge meidoornaanplant direct opgegeten. Grootschalig aanplanten past ook niet in de beheervisie die geldt voor grote natuureenheden als de Amsterdamse Waterleidingduinen.

4.5 Overzichtstabel beheermaatregelen en conclusie

In de volgende tabel staan de beheermaatregelen op een rij en is aangegeven wanneer een maatregel is uitgevoerd en wat het resultaat daarvan is. Indien een maatregel niet is uitgevoerd, is het resultaat van de verkenning opgenomen.

Maatregelen tegen effecten in omgeving	periode	resultaat
plaatsen wildroosters en damhertkerende hekken	2003-2012	overlast in directe omgeving afgenomen (i.c.m. nulstand); volledige afsluiting tegen natuurbeleid.
verkeerstechnische maatregelen (snelheid, borden, wildspiegels)	2006-2013	onvoldoende werkzaam voor significant effect
afschot buiten leefgebied ZH (i.v.m. verkeersveiligheid)	2005 e.v.	lokale reductie schade en verkeersoverlast
plaatsen elektrisch raster om bollenvelden door particulieren	2007 e.v.	lokaal toegepast, onvoldoende effect
invoering nulstandbeleid buiten leefgebied	2012 e.v.	combinatie hekken en afschot leidt tot afname bedrijfsmatige landbouwschade en verkeersoverlast
Maatregelen t.b.v. populatiebeheer		
toepassing anticonceptie damherten.	2010-2015	Is verkend: niet toepasbaar
introductie natuurlijke vijanden.	2007	is verkend: gebied te klein voor wolf of lynx en zou ongewenste effecten in omgeving hebben
vangen + verplaatsen.	2013	is uitgebreid verkend: Uitvoering is goed mogelijk, in 2013 politiek afgewezen o.b.v. ethische, dierenwelzijns- en financiële overwegingen
Verbinding AWD-NPZK.	2012	Verbeterd mogelijkheden duurzame instandhouding, biedt zonder aanvullend beheer uiteindelijk onomkeerbaar negatief effect op natuurwaarden. Mogelijk (tijdelijk) vermindering van overlast in omgeving. Verbinding is daarom gerealiseerd maar met damhertkerend hek. Door vergroting van het leefgebied kunnen er niet meer damherten leven omdat ook in het NPZK het voornemen er is om de populatie in aantal terug te brengen
Reactief beheer (voorkomen onnodig lijden)		
afschot individuen die ondragelijk uitzichtloos lijden		al vele jaren in uitvoer (vanaf 90-er jaren)
aanscherping + uitbreiding reactief beheer n.a.v. motie jager	2013	uitvoering verder geoptimaliseerd
bijvoeren bij voedseltekort		ecologisch ongewenst, averechts effect op populatietoename en dus op alle gevolgen daarvan door toename overleving.

Maatregelen tegen schade overige natuurwaarden		
afleidend bijvoeren (wildakkers)		niet duurzaam toepasbaar bij groeiende populatie en niet toepasbaar op de schaal van de AWD
natuurlijke bescherming (aanplant doornstruiken)	2015	voorgesteld, maar op de schaal van de AWD onuitvoerbaar en tegen N2000 beleid
plaatsen hekken	2015	lokaal uitgevoerd als noodmaatregel om belangrijke planten en nectarbronnen te beschermen tegen vraat

Tabel 1 Overzicht beheermaatregelen

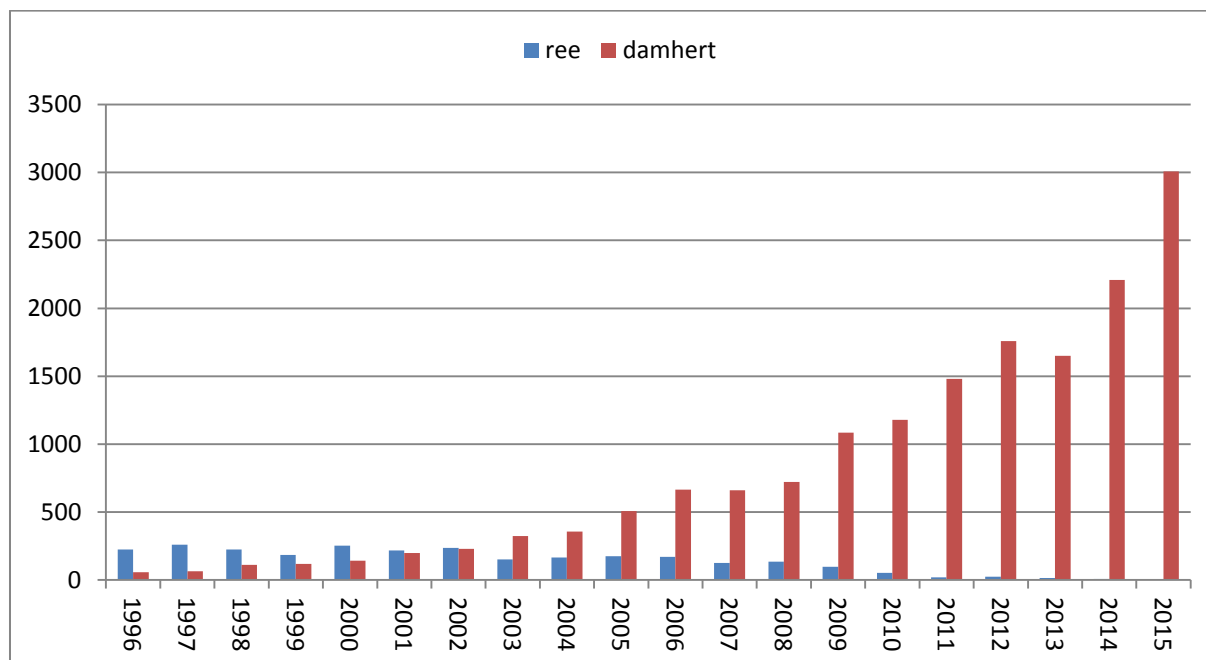
5 Actuele situatie AWD

Amsterdam drinkt al sinds 1853 water uit de Amsterdamse Waterleidingduinen. Het brongebied vormt tevens het grootste aaneengesloten natuurgebied in de metropoolregio. Het maakt deel uit van het Natura 2000 gebied Kennemerland-Zuid en behoort daarmee tot de Europese topnatuur. Daarnaast vormt het de achtertuin van de Randstad met rust en ruimte voor de recreant.

[Beheervisie Amsterdamse Waterleidingduinen 2011-2022](#)

Populatieontwikkeling

In de AWD worden de damherten sinds 1990 geteld. Omdat de gehanteerde telmethode in al die jaren dezelfde is geweest, geeft de trend een betrouwbaar beeld van de ontwikkeling van de populatie. De populatie blijkt de laatste jaren nog met ca. 20% per jaar te groeien. Op dit moment leven er in de AWD minimaal 3008 damherten. De populatie is in 4jaar tijd verdubbeld en er is nog geen zicht op stabilisatie. Het ree is inmiddels vrijwel verdwenen uit de AWD.

Figuur 2 Populatieontwikkeling damhert en ree (1996-2015)

Wildtelling algemeen

Wildtellingen van wilde hoefdieren in Nederland en de Amsterdamse Waterleidingduinen (AWD) zijn bijna allemaal gebaseerd op de methode 'directiefaunabeheer*' die rond 1969 ingevoerd is, al zijn inmiddels daarop vele varianten in gebruik. Deze methode was oorspronkelijk gericht op de

inventarisatie van reeën. In de AWD is deze telmethode al sinds 1969 elk jaar zeer zorgvuldig uitgevoerd. De werkwijze is daarbij aangescherpt, vastgelegd in een protocol, maar niet wezenlijk veranderd. Dat resulteert in een langjarige trend die als zeer betrouwbaar kan worden bestempeld.
*de directie faunabeheer van het toenmalige verantwoordelijke ministerie

Elk jaar aan het eind van de winter worden drie opeenvolgende tellingen uitgevoerd in de schemerperiode. In de AWD wordt geteld vanuit auto's, omdat dit een minimale verstoring opgeleverd voor het wild. De AWD is daarbij verdeeld in 11 aparte telgebieden met elk een eigen telgroep van ervaren mensen. In principe wordt het hele gebied zo geïnventariseerd, maar zeker is dat vooral in begroeide gebieden niet elk stukje wordt overzien. De kans dat dieren worden gemist is dus realistisch. Het resultaat van de jaarlijkse tellingen wordt daarom ook gepresenteerd als minimaal aantal aanwezige dieren. We kunnen geen uitspraak doen over het werkelijke aantal dieren.

Vanwege het besef dat niet alle dieren worden gezien werd traditioneel bij deze 'directie faunabeheermethode' het resultaat van de 3 telrondes bij elkaar opgeteld met aftrek van dieren die in een van de voorgaande telrondes waren gezien. Het is onze ervaring dat het niet mogelijk is met grote zekerheid individuele dieren te herkennen. Het is zeer aannemelijk dat de optelling van drie telrondes leidt tot grote aantallen dubbeltellingen en dus tot onbetrouwbare hoge populatieschattingen. Waternet heeft er daarom voor gekozen de 3 telrondes als onafhankelijke steekproef te zien en het resultaat van de hoogste ronde te gebruiken als zijnde de beste benadering van het werkelijke aantal dieren, oftewel het minimaal aantal aanwezige dieren. De juistheid van deze redenering is in 2004 bevestigd in een door Alterra in opdracht van Waternet uitgevoerde analyse van de telmethode. Alterra concludeerde ook dat de op deze cijfers gebaseerde trends een betrouwbare indicatie lijken op te leveren van de ontwikkeling. Sinds 2011 worden de tellingen van damherten en reeën op dezelfde wijze uitgevoerd in het hele duingebied tussen Den Haag en IJmuiden, waarbij de coördinatie ligt bij de FBE. De protocollen voor de uitvoering zijn vrijwel 1:1 overgenomen van Waternet.

[Damherten en verkeersveiligheid rond de Amsterdamse Waterleidingduinen; evaluatie van de telmethoden en adviezen voor de toekomstige beheer. 2004, Alterra, Groot Bruinderink, G.W.T.A., Spek, G.J., Schooten, P.C.H. van, Wamelink, G.W.W., Lammertsma, D.R.](#)

Drinkwaterkwaliteit

Vanuit een innamepunt in Nieuwegein wordt via een leidingsysteem water vanuit het Lekkanaal getransporteerd naar de AWD voor de drinkwaterproductie. Dit water ondergaat een natuurlijke zuivering in het duin via bodempassage. Door terugwinning van het water via een open stelsel van geulen en kanalen, wordt het water in beperkte mate herbesmet met ziekteverwekkers afkomstig van vogels, runderen, schapen en herten.

Onderzoek naar het voorkomen van pathogene micro-organismen bij de reeën en damherten in de AWD heeft aangetoond dat de besmettingsgraad heel laag is. Met enige regelmaat wordt ook onderzocht of de prestaties van onze drinkwaterzuivering voldoen aan alle eisen op dat gebied.

Uit recent onderzoek (2009-2013) is (wederom) gebleken dat de zuiveringscapaciteit op de vestiging Leiduin ruim voldoende is voor de huidige niveaus van besmetting in het duinwater. De ontwikkeling van de waterkwaliteit in relatie tot het verloop van de populatie damherten wordt door Waternet kritisch gevolgd.

[Heijnen, L. 2009. Pathogenen in mest van grazers; KWR Watercycle Research Institute, KWR 09.023, Nieuwegein, the Netherlands.](#)

Biodiversiteit en draagkracht

De AWD maken onderdeel uit van een uniek duingebied Kennemerland Zuid, dat zich uitstrekt van IJmuiden en Noordwijk aan Zee. Een achtduizend hectare groot duin- en bosgebied dat alleen onderbroken wordt door de badplaatsen Bloemendaal aan Zee, Zandvoort en Langeveld. De AWD vormt bijna de helft van het totale duingebied.

Kenmerkend voor dit gebied zijn onder andere de bloemrijke duingraslanden en vochtige duinvalleien met vele plantensoorten zoals het duinviooltje, duinroosje, een grote rijkdom aan insecten waaronder veel libellen en vlindersoorten. Ook is er veel afwisseling: van verstuingen, duinvalleien, duindoornstruwelen tot vogelrijke bossen op de landgoederen. Miljoenen bezoekers genieten jaarlijks van de natuur, rust en ruimte in dit gebied.

Omdat dit landschap in Europa nog maar weinig voorkomt, wordt het beschermd door Natura 2000. Natura 2000 is het Europees Netwerk van beschermde natuurgebieden op het grondgebied van de lidstaten van de Europese Unie. Waternet heeft daarmee een bijzondere verantwoordelijkheid voor de instandhouding van de habitats en de soorten die daarin leven in dit unieke gebied.

Uit diverse onderzoeken is gebleken dat damherten invloed hebben op de plantengroei in de duinen. Jarenlang was die invloed positief te noemen, maar bij het huidige hoge aantal herten blijkt uit inventarisaties van Waternet duidelijk een negatieve invloed op vooral bloemplanten in zowel duingraslanden (Grijze duinen) als duinbossen. Het gaat daarbij lang niet alleen om zeldzame planten, maar ook om algemene soorten die cruciaal zijn als waard- of nectarplant² voor insecten. Ook de struik- en jonge boomlaag in duinbossen lijdt zwaar onder vraat door damherten. Waternet investeert veel geld onder andere met subsidie van de EU en de provincie Noord-Holland in herstel van belangrijke habitats die door allerlei oorzaken sterk verarmd waren. Hoewel de voorwaarden worden geschapen voor herstel van de plantengroei blijft die grotendeels uit door vraat en vertrapping door damherten.

[Onderzoeksrapportage OBN deskundigenteam 2013](#)

[Effect van damhertenbegrazing in AWD 2013](#)

[Effect damhertbegrazing groei nectarplanten 2014](#)

[Parels van de duinen](#)

Enkele voorbeelden:

In de duinbossen valt vooral op dat verjonging van boomsoorten zoals eik en es niet meer voorkomt, waardoor het duurzaam voortbestaan in gevaar is. Een struiketage van soorten als inlandse vogelkers en lijsterbes ontbreekt inmiddels volledig wat een negatief effect heeft op de broedvogels van deze bossen.

De bosbodem kent nog maar weinig plantensoorten. Speenkruid dat in het vroege voorjaar de binnenduinbossen geel kleurt komt niet meer in bloei en een karakteristieke soort als het lelietje-van-dalen is vrijwel geheel verdwenen. Een algemene soort als look-zonder-look wordt nauwelijks meer aangetroffen en grote brandnetel wordt zwaar begraasd. Enkele dagvlindersoorten (oranjetipje, gehakkelde aurelia, landkaartje), die van beide laatstgenoemde soorten voor hun voortplanting afhankelijk zijn, zijn dan ook sterk achteruitgegaan of zelfs verdwenen uit de AWD.

---

² Waardplant: vlinders zetten hierop hun eieren af en de plant vormt voedsel voor de rupsen
Nectarplant: nectar van planten zijn essentieel voedsel voor vlinders en andere insecten. Er is een 1:1 relatie tussen de hoeveelheid nectar die een insect kan nuttigen en de hoeveelheid eieren die het produceert.

Afbeelding 2 Het damhertkerende raster van de AWD met links de AWD en rechts bloeiend speenkruid op landgoed Vogelenzang.

Bloemrijke zomen met bosbraam en koninginnekruid zijn nagenoeg verdwenen. Beide soorten zijn cruciale nectarbronnen voor de keizersmantel, een vlindersoort die zich recent weer heeft gevestigd in Nederland en waarvan de grootste populatie in de AWD leeft. Het voortbestaan van deze populatie wordt nu sterk bedreigd.

Duingraslanden zijn in voorjaar en zomer een belangrijk leefgebied voor veel insecten als dagvlinders en bijen. Door het grote aantal damherten zijn nectarplanten als wilde peen, grote tijm sterk achteruit gegaan. Slangekruid, een zeer belangrijke nectarplant wordt nauwelijks nog bloeiend aangetroffen. De AWD vormen in Zuid-Kennemerland een van de laatste leefgebieden van de landelijk bedreigde duinparelmoervlinder. Deze parel van de duinen is voor nectar sterk afhankelijk van wilde liguster, een struik die steeds minder vitaal bloeiend kan worden aangetroffen. Ten gevolge hiervan dreigt de duinparelmoervlinder hier uit te sterven.

Waternet heeft door plaatsing van een aantal hoge hekken in het terrein een aantal bijzondere noodmaatregelen getroffen om de laatste nectarbronnen voor insecten veilig te stellen. De in de AWD zeer zeldzame kruisbladgentiaan werd de laatste jaren zwaar begraasd door damherten, maar komt nu dankzij een tijdelijk raster weer in bloei.

Door de een aantal onderzoeksinstellingen (Vlinderstichting, Floron, Zoogdiervereniging, EIS) wordt momenteel gewerkt aan een compleet overzicht van de impact die damherten hebben op de biodiversiteit. Deze gegevens worden in juni 2015 opgeleverd en verwerkt in het faunabeheerplan damherten.

Het ree is, door voedselconcurrentie van het grote aantal damherten, vrijwel geheel verdwenen uit de AWD. In 2015 zijn er nog maar 6 reeën geteld (terwijl er 10 jaar geleden nog 175 reeën geteld werden).

Draagkracht

De draagkracht van een gebied is het vermogen van een systeem om soorten te kunnen voorzien in hun voortbestaan. Hoewel de draagkracht van het terrein voor de damherten nog niet bereikt is (er is immers nog altijd groei), is ook duidelijk dat de ecologische draagkracht van het natuurgebied nu overschreden wordt als gekeken wordt naar de biodiversiteit. Diverse flora- en faunasoorten verdwijnen uit het duin. Het OBN deskundigenteam Duin- en Kustlandschap verwachtte in 2013 ook al dat de negatieve effecten zouden gaan overheersen bij een groeiende populatie.

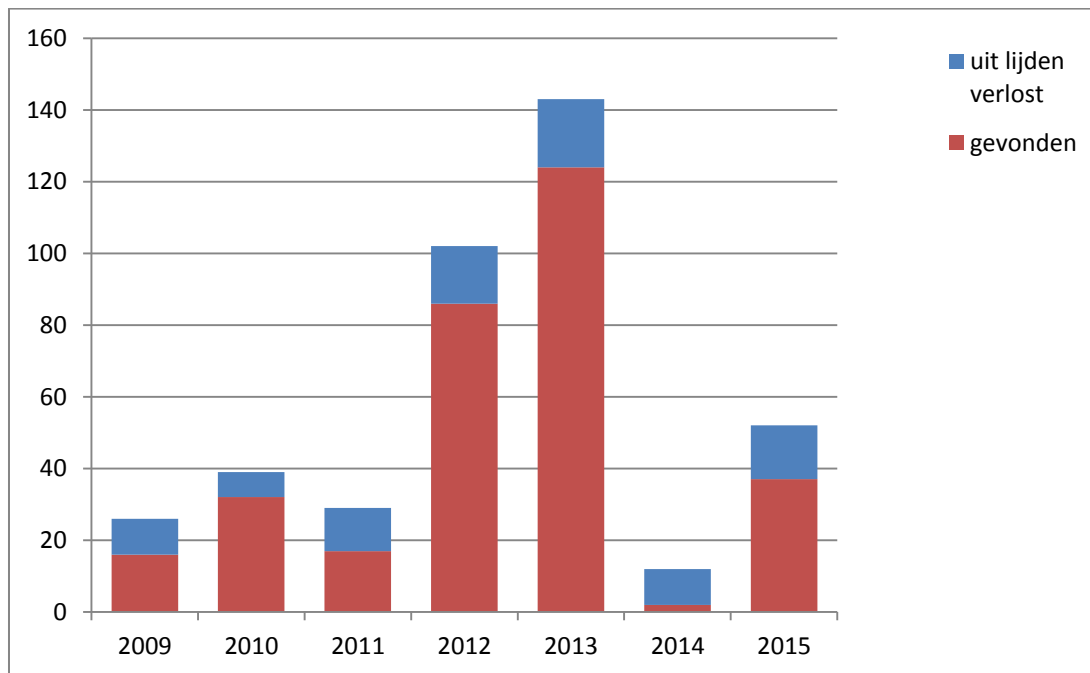
Recreatie

Ieder jaar komen een miljoen bezoekers naar de AWD. Het gebied staat in de regio bekend als hét gebied om wild te kunnen spotten.

Met de huidige aantallen damherten zijn meerdere ontmoetingen tijdens een wandeling meer regel dan uitzondering geworden. Dit leidt tot situaties die omwille van natuurlijk gedrag van de dieren en veiligheid van het publiek ongewenst zijn. Waternet wil bezoekers de gelegenheid bieden om het natuurlijk gedrag van dieren te observeren via wildexcursies, observatiehutten etc. In het Nationaal Park de Hoge Veluwe is daarmee veel ervaring opgedaan. Dat park van 5000 ha met een populatie van 200 herten staat landelijk bekend om zijn goede mogelijkheden om wild te spotten.

Dierenwelzijn en reactief beheer

Ter voorkoming van ondraaglijk lijden worden zwakke, zieke of gewonde dieren uit hun lijden verlost. Als invulling van de motie Jager is dit beheer verder uitgewerkt in een protocol "reactief beheer". In bijgaande grafiek een overzicht per jaar van de dood gevonden dieren en dieren die uit hun lijden zijn verlost in de AWD. Eruit springen vooral de strenge winter 2012 en 2013 en de zachte winters van de afgelopen 2 jaren. In de zachte winter van 2015 zijn er meer dode dieren dan in die van 2014 maar gezien de groei van de populatie is dit aantal relatief laag.

Figuur 3 Aantal dode damherten in de AWD, verdeeld in dood gevonden dieren en dieren die uit hun lijden zijn verlost.

Actuele situatie uitvoering beleid

In 2011 is een beheerplan voor damherten opgesteld voor het gebied tussen den Haag en IJmuiden. Dit gebied kan immers als een grote eenheid worden gezien voor damherten, waarbinnen overigens wel verschillende doelen kunnen gelden.

[Faunabeheerplan damhert Noord- en Zuid-Holland 2010-2015](#)

In dit plan staat de begrenzing van het plangebied aangegeven en daarbinnen wordt onderscheid gemaakt in een leefgebied waarin damherten mogen leven, en een nulstandsgebied. In dit laatste gebied worden damherten geschoten om schade aan landbouwgewassen en verkeersschade te voorkomen. Binnen het leefgebied wordt onderscheid gemaakt in verschillende deelgebieden. Per deelgebied is een gewenst beheer opgenomen.

Schade aan natuurwaarden is in dit plan niet genoemd als grond voor actief beheer van damherten.

Aanvraag ontheffing en Faunabeheerplan damhert 2015-2020

Om de blijvend groeiende populatie damherten binnen het leefgebied te kunnen gaan beheren is in 2013 namens alle beheerders in de genoemde regio een ontheffing aangevraagd om damherten te mogen beheren door afschot.

De provincie erkent de noodzaak voor beheer, maar oordeelde dat huidige beheerplan onvoldoende grond biedt voor de aangevraagde ontheffing en dus mogelijk door een rechter zou worden afgewezen. Daarom is aan de FBE gevraagd de aanvraag "aan te houden" en zo spoedig mogelijk te komen met een nieuw geactualiseerd beheerplan. In dit nieuwe plan moet nadrukkelijk ook het voorkómen van natuurschade worden opgenomen als grond voor het eventueel ingrijpen in de populatie.

Organisatie van het Faunabeheer

De bescherming van soorten (plant en dier) is geregeld in de Flora- en faunawet (Ffw). Het doel van deze wet is het in stand houden en beschermen van in het wild voorkomende plant- en diersoorten. Op grond van artikel 4 lid 1 onder a is het damhert een beschermde diersoort. De wet kent zowel een zorgplicht als verbodsbepalingen. De provincie is het bevoegd gezag om af te kunnen wijken van de verbodsbepalingen op basis van de artikelen 67 (aanwijzing) en 68 (ontheffing) Ffw. De Ffw kent de Faunabeheereenheid (FBE) een coördinerende rol toe bij het planmatig beheer van dieren en de bestrijding van schade aangericht door dieren. De FBE stelt, binnen de beleidskaders van de Provincie, een faunabeheerplan op, waarin een onderbouwing en beschrijving wordt gegeven van het gewenste beheer. Op basis van een door Gedeputeerde Staten vastgesteld faunabeheerplan kunnen ontheffingen (art. 68) worden verleend of aanwijzingen (art. 67) worden gegeven voor het beheer.

Streefstand

Waternet streeft naar een duurzame instandhouding van een populatie damherten op een niveau dat in de regio breed maatschappelijk aanvaard wordt. Daarbij is er een evenwicht tussen genieten van wild, biodiversiteit, en tevredenheid in de regio. Een stand waarbij het publiek zowel kan genieten van damherten, als bloeiende planten en een rijke insectenfauna die daarvan leeft, en van een gezonde reeënstand. Bij die populatieomvang kan ook het ecoduct functioneren zonder hek tegen damherten.

De rapportage van Alterra uit 2013 heeft op basis van een erkende methode³ berekend dat een gezonde populatie van ca. 600 damherten duurzaam moet kunnen leven op het natuurlijk voedselaanbod in de AWD. De methode is een veilige inschatting. De berekening houdt ook rekening met dierenwelzijn: bij dit aantal is er geen concurrentie om voedsel en zullen dieren ook veel minder geneigd zijn naar de omgeving te trekken, waar ze zouden worden afgeschoten.

[Onderzoeksrapportage Alterra 2013](#)

Een andere belangrijke factor is de beheersbaarheid van een populatie. Hoe groter de populatie, hoe groter de aanwas en hoe meer afschot er ieder jaar zal moeten plaatsvinden om groei van de populatie te voorkomen.

In het nieuwe Faunabeheerplan damhert zal een streefstand moeten worden opgenomen. Op basis van bovenstaande factoren wordt voor de AWD een streefstand van 600 tot 800 damherten aangehouden.

Belangrijk is ook dat bij dit aantal zowel de effecten buiten de AWD (verkeersonveiligheid, overlast) als binnen de AWD (ecologische schade) zeer beperkt zullen zijn. In het aangrenzende NPZK wordt een stand nagestreefd van 200 dieren. Dit is lager dan de AWD onder andere omdat het NPZK om landschappelijke en ecologische overwegingen niet is omgeven door hoge hekken.

De streefstand in de AWD zal kunnen worden bereikt na een aantal jaren van actief beheer.

---

³ Methode berust op het schatten van het voedselaanbod in de nawinter, de energetische bottleneck voor de damhertpopulatie.

Verwerking geschoten dieren

Streekproduct en voedselbank

Indien wordt overgegaan tot actief beheer zullen de dieren op een duurzame wijze worden verwerkt. Voor de afname van damwild uit de AWD is afgesproken dat 20% van het vlees aan de Voedselbank wordt geleverd. De rest wordt afgezet als herkenbaar streekproduct voornamelijk in de Amsterdamse horeca en een klein deel in de directe omgeving van de AWD.

Bijdrage aan het ecosysteem

Natuurlijk gestorven dieren blijven in de AWD liggen, vanuit de gedachte dat ze als kadaver deel uitmaken van het totale ecologische systeem.

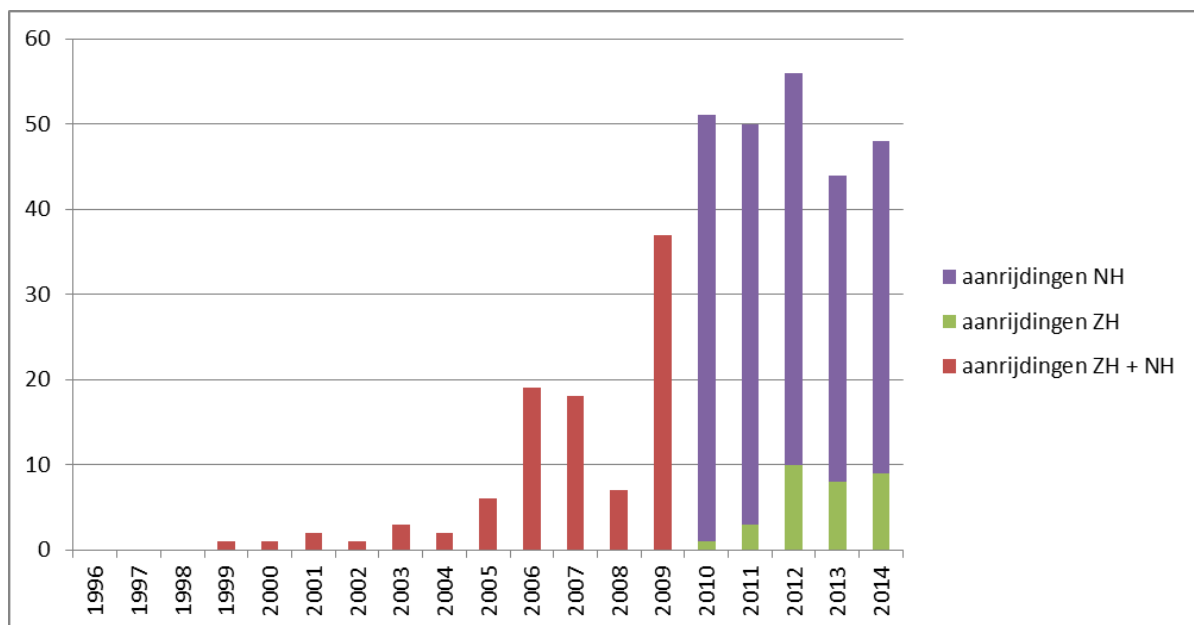
Op dit moment worden de dieren die Waternet uit het lijden verlost (reactief beheer) volgens de voorschriften van de ontheffing afgevoerd naar de destructie.

6 Effecten van beheer

De genomen maatregelen (hekken, verkeersmaatregelen en afschot buiten leefgebied) hebben vooral een effect buiten de leefgebieden.

Verkeersveiligheid

In figuur 4 is het verloop met aanrijdingen met damherten over de periode 1996-2014 weergegeven. Het aantal aanrijdingen blijft zeer beperkt in de periode tot en met 2004. Daarna neemt het aantal aanrijdingen sterk toe, tot circa 2010. Over de periode 2010-2014 fluctueert het aantal aanrijdingen tussen de 45 en 55 per jaar. Hoewel de laatste twee jaar minder aanrijdingen hebben plaatsgevonden, is het op basis van de korte tijdsperiode nog te vroeg om te spreken over een afname. Wel is duidelijk dat, ondanks de verdere stijging van de populatieomvang, het aantal aanrijdingen niet verder is gestegen. Hieruit mag men afleiden dat het gevoerde beheer, effect begint te sorteren.

Figuur 4 Aantal geregistreerde aanrijdingen in Noord- en Zuid-Holland.

Uit tabel 2 waarin de aanrijdingen per gemeente geregistreerd staan blijkt dat na het gereedkomen van het hekwerk aan de oost- en noordzijde van de AWD in oktober 2012, het aantal aanrijdingen sterk is afgenomen in de gemeenten Aerdenhout, Vogelenzang en Bentveld (geel gearceerd in

tabel). Deze gemeenten liggen direct ten oosten van de AWD. Hier is het effect van het damhertkerend raster duidelijk aanwezig.

Het aantal aanrijdingen ten noorden van de AWD is toegenomen.

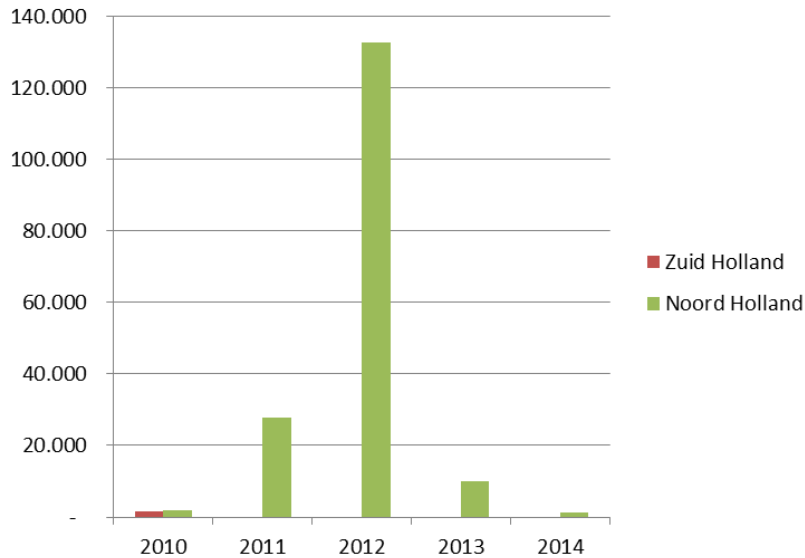
Gemeente	Provincie	2010	2011	2012	2013	2014
Aerdenhout	Noord-Holland	10	11	5	1	
Bennebroek	Noord-Holland				1	
Bentveld	Noord-Holland	2	1	1		
Bloemendaal	Noord-Holland	1		1	2	1
Driehuis	Noord-Holland				2	2
Heemstede	Noord-Holland	1		1		
IJmuiden	Noord-Holland	2			1	
Nieuw Vennepe	Noord-Holland	1				
Overveen	Noord-Holland	11	5	11	16	20
Santpoort-N	Noord-Holland					2
Santpoort-Z	Noord-Holland					1
Vogelenzang	Noord-Holland	8	18	15	5	2
Zandvoort	Noord-Holland	14	12	12	8	11
Lisse	Zuid-Holland				1	
Noordwijk	Zuid-Holland	1	1	6	7	5
Noordwijkerhout	Zuid-Holland			4		2
Oegstgeest/Voorhout	Zuid-Holland					1
Rijnsburg	Zuid-Holland					1
Wassenaar	Zuid-Holland		2			
Subtotaal	Noord-Holland	50	47	46	36	39
Subtotaal	Zuid-Holland	1	3	10	8	9
Totaal	Noord-/Zuid-Holland	51	50	56	44	48

Tabel 2 Verdeling geregistreerde aanrijdingen naar gemeenten (2010-2014)

Landbouwschade

Uit de bij het Faunafonds opgevraagde schadecijfers blijkt dat er in Zuid-Holland geen noemenswaardige schade meer optreedt sinds 2011. In Noord-Holland is na een piek in 2012 de schade sterk gedaald. De piek in 2012 is vooral toe te schrijven aan één schadegeval aan bloemen. Ook hier is duidelijk het effect merkbaar van het damhertkerend raster en het nulstandsbeheer buiten de leefgebieden.

Opgemerkt hierbij is dat de werkelijk opgetreden schade hoger zal liggen dan hier weergegeven. Het Faunafonds verleent enkel een schadetelemoetkoming bij kapitaalintensieve gewassen wanneer er voldoende preventieve maatregelen getroffen zijn. Aangezien dit ook een forse investering zal vergen, zullen grondgebruikers hier naar verwachting huiverig tegenover staan en de schade voor eigen rekening nemen.

Figuur 5 Getaxeerde schade in Noord- en Zuid-Holland.

Biodiversiteit

De maatregelen hebben geen direct effect in het leefgebied. Door de toename van het aantal herten neemt de schade aan de natuurwaarden sterk toe met een negatief effect op de biodiversiteit. Dit geldt vooral voor de AWD maar ook in het NPZK worden de effecten van de damherten door de groei van de populatie steeds meer zichtbaar. In hoofdstuk 5 is uitgebreid aandacht voor de effecten op de biodiversiteit.

Bijvoeren

In de winterperiode wanneer een aantal damherten zichtbaar vermagert komt steevast de roep om bijvoeren. Bijvoeren van hoefdieren zoals herten is wettelijk verboden (Ffwet). Ecologisch gezien is het ook onwenselijk. Herten wennen snel aan extra voedsel en worden er afhankelijk van. Spontaan, incidenteel bijvoeren kan zelfs de gezondheid schaden omdat de spijsvertering van de dieren er niet op is ingesteld.

7 Overige relevante onderwerpen en discussies

7.1 Beheer andere gebieden

Er zijn naast Zuid-Kennemerland meerdere gebieden in Nederland waar populaties damherten voorkomen, namelijk de Zeeuwse eilanden Schouwen en Walcheren en op de Veluwe. Het damhert wordt de laatste jaren ook in meer gebieden gezien, het betreft dan kolonisatie van nieuwe gebieden vanuit de bestaande populaties maar ook door uit parkjes ontsnapte exemplaren. Daarnaast worden de Oostvaardersplassen vaak genoemd als gebied met een vergelijkbare problematiek.

Oostvaardersplassen (OVP)

In de OVP is een belangrijk aspect in de beheersvisie: Randvoorwaarden scheppen voor natuurlijke processen en deze in stand houden. Ten aanzien van de grote grazers was er in eerste instantie een beleid van minimaal ingrijpen. Een snelle toename in aantallen grote grazers leidde tot stijgende aantallen dieren die in de late winter doodgingen.

In 2005 werd een commissie ingesteld (International Commission on Management of the Oostvaardersplassen, ICMO1). Een van de adviezen luidde: "dat dieren die in de late winter in slechte conditie zijn, zouden moeten worden gedood en niet zouden hoeven wachten tot een natuurlijke dood ze uit hun lijden zou verlossen (reactief beheer)".

Een lange koude winter in 2010 zorgde er voor dat veel dieren in slechte conditie waren en gedood moesten worden. In de media kreeg het veel aandacht wat leidde tot een spoeddebat in de Tweede Kamer op 17 maart 2010. Uiteindelijk kreeg de beheerder, Staatsbosbeheer, instructie om de dieren bij te voeren. Tevens werd door ICMO2 geadviseerd "dat individuele dieren in slechte conditie 's winters eerder worden gedood (vroeg reactief beheer)" en meer concreet dat "90% van de sterfte of meer van de grote grazers door afschot moet plaatsvinden". Er wordt tevens gesuggereerd dat reactief beheer in de Oostvaardersplassen leidt tot een afname van de populatie. Een conclusie uit de laatste evaluatie (2014) is o.a. dat het vroeg-reactief beheer voor de Oostvaardersplassen een werkbaar instrument is gebleken.

Tijdens discussies over de damherten in de AWD wordt er vaak vergeleken met de Oostvaardersplassen en wordt het vroeg reactieve beheer regelmatig gezien als een ideale situatie, ook voor de AWD. De gebieden en de belangen zijn echter zeer verschillend. Ten eerste verschillen de gebieden in ecologisch opzicht wat betreft voedselbeschikbaarheid en beschutting voor de dieren. Ten tweede zijn er grote verschillen in natuurdoelstellingen, recreatief gebruik en de overlast die ervaren wordt in de omgeving. De natuurdoelstellingen in de AWD zijn gericht op soorten en habitats terwijl de OVP vooral moerasvogelstellingen kent. De AWD is toegankelijk voor publiek, er mag gestruind worden en er komen een miljoen bezoekers per jaar. In de OVP is dit niet het geval. In de omliggende gebieden kan gewandeld worden en de kuddes kunnen vanuit observatiehutten bekeken worden. Overlast in de omgeving is geen issue doordat de hoefdieren de OVP niet kunnen verlaten.

De specifieke kenmerken en belangen in en om de AWD leiden tot een andere afweging en dus een andere vorm van beheer dan het vroeg reactieve beheer in de OVP. In de AWD is het doel om de populatie in omvang terug te brengen tot een aantal dat in balans is met de overige natuurwaarden en belangen, daarvoor is actief beheer noodzakelijk.

In Zeeland (Kop van Schouwen en Manteling van Walcheren) worden damherten vanaf 2005 actief beheerd. In eerste instantie buiten het leefgebied, vanaf 2010 ook binnen het leefgebied. Er is heel bewust voor gekozen om over te gaan op populatiebeheer in relatie tot de draagkracht van het gebied. Er is niet gekozen voor het plaatsen van hekken vanuit de ontsnipperingsgedachte en het esthetisch aspect. De draagkracht van het gebied en de daarop gebaseerde streefstand is door Alterra berekend, met hetzelfde model als voor de AWD is gebruikt. De provincie Zeeland geeft aan dat deze insteek goed uit te leggen is, juridisch stand houdt en dat – al doorredenerend - het leidt tot voorkomen van schade. De gedachte achter populatiebeheer is dat je populatie niet boven de draagkracht van het terrein laat uitgroeien om a) lijden te voorkomen en b) prikkels tot wegtrekken, met mogelijke schade als gevolg, weg te nemen.

Het daadwerkelijk uitvoeren van het beheer leidde in eerste instantie tot veel commotie, protesten van tegenstanders, zowel in het gebied zelf als in de media. Deze tegenstand kwam niet uit de regio zelf maar was georganiseerd door landelijke belangengroeperingen en doofde vanzelf uit.

De populatie damherten in de AWD is de grootste in Nederland. Alle populaties damherten in Nederland worden beheerd, net als in het buitenland. De ervaringen leren dat een zorgvuldig uitgevoerd actief beheer niet leidt tot schuwe dieren. Wel verdwijnt het onnatuurlijk tamme gedrag dat wordt vertoond door dieren, in te grote populaties, die honger lijden. Een zorgvuldig actief beheer leidt ook niet tot een versnelde voortplanting door een toename van het aantal geboorten zoals weleens gesuggereerd wordt. Dit mechanisme treedt wel krachtig op bij dieren die meerdere jongen per worp kunnen krijgen zoals wilde zwijnen en in mindere mate reeën. Damherten krijgen maar één jong per worp.

7.2 Damherten en andere grazers

Begrazing speelt een belangrijke rol bij de instandhouding en het herstel van de biodiversiteit in de AWD en specifiek voor het habitatype duingrasland. Het ingezette begrazingbeheer is er vooral op gericht om verruiging en Amerikaanse vogelkers/prunus terug te dringen. Koeien en schapen zijn daarbij zeer effectief en bovendien heel gericht in te zetten. Het aantal damherten is echter flink

toegenomen. We zien daardoor duidelijk steeds meer schade aan flora en fauna, maar ook een positief bijeffect op de prunus. Daarom verkleinen we voorlopig de inzet van koeien en schapen.

Literatuur

Alle documenten zijn te vinden op de website van waternet www.waternet.nl/damhertdossier

Overzicht relevante bestuurlijke documenten

[Historisch overzicht](#)

[Raadsvoordracht 22 juni 2011](#)

[Raadsvoordracht 11 september 2013 inclusief bijlagen](#)

[Brief wethouder aan deelnemers ambtswoningoverleg](#)

[Aangenomen motie van het raadslid Jager \(nr. 725\) d.d. 11 september 2013](#)

[Brief wethouder Kock 10 december 2014](#)

Achtergrond- en onderzoeksdocumenten

[Contraceptie als methode in het beheer van hoefdierpopulaties \(Wageningen Universiteit, 2010\)](#)

[Damherten in de Amsterdamse Waterleidingduinen; effecten van beleid \(Alterra rapport 1553, 2007\)](#)

[Beheervisie Amsterdamse Waterleidingduinen 2011-2022](#)

[Damherten en verkeersveiligheid rond de Amsterdamse Waterleidingduinen; evaluatie van de telmethoden en adviezen voor de toekomstige beheer. 2004, Alterra, Groot Bruinderink, G.W.T.A., Spek, G.J., Schooten, P.C.H. van, Wamelink, G.W.W., Lammertsma, D.R.](#)

[Heijnen, L. 2009. Pathogenen in mest van grazers; KWR Watercycle Research Institute, KWR 09.023, Nieuwegein, the Netherlands.](#)

[Onderzoeksrapportage OBN deskundigenteam 2013](#)

[Effect van damhertenbegrazing in AWD 2013](#)

[Effect damhertbegrazing groei nectarplanten 2014](#)

[Parels van de duinen](#)

[Faunabeheerplan damhert Noord- en Zuid-Holland 2010-2015](#)

[Onderzoeksrapportage Alterra 2013](#)

NB: de figuren 1,2, 3, 5 en tabel 2 komen uit een conceptevaluatie van het Faunabeheerplan damhert. Deze kunnen mogelijk nog wijzigen!

Bijlage 1 Overzichtskaart damhertkerende rasters

